

„A létezés-muszáj” Tornai József:
A semmi ellen,
Magyar Napló, 2012.

„Föl-föl a zászlót! / Mind aratás volt / eddig is élned,
/ mégse dicsérted / annyira, mint kell, vér-szeretettel...” – írja Tornai József, tőle szokatlan hangfekvésben, Kosztolányi *Szeptemberi áhítat*-ára utalva a *Mind aratás volt* című versében, *A semmi ellen* című legújabb könyvében, mely a négy kötetben megjelent, a mai magyar líra kikerülhetetlen monumentumaként olvasható *Csillaganyám, csillagapám* című életmű-összegző gyűjtemény után is meglepetésekkel szolgál. Nem utolsósorban e líra hajlékonysága, empátiája, a magyar poézis teljességét gondozó, folytató felelőssége az, amely mintát ad a mai magyar líra útvesztőiben bolyongóknak. Annál inkább, mert az újabb versek, hasonlóan és mégis másképp, mint a régebbiek, a létben, nemzetben és történelemben gondolkodó ember megrendítő igazságai, testámentum erejű evidenciák a magyar sorskérdésekről „jegenyék csillagtitkai alatt”. Tornai József költészetének szerves folytonossággal kiteljesedő, gazdagodó világképe, mint ezt a *jegenye* motívum is sugallja, a fent és a lent, az ősi és a modern sajátos szintézisét valósítja meg. Egyszerre folytatja a háború utáni új népi irodalom (pl. Sinka István, Illyés Gyula, Veres Péter és a nyomukba szegődött Nagy László, Juhász Ferenc) forma- és nyelvtelentő törekvéseit, ugyanakkor, hasonlóan a vele szoros baráti-eszmei szövetségben lévő Csoóri Sándorral új szempontokat, új világtézelést fogalmaz meg. Valójában már az induló költő markánsan különbözik a vele rokon világnézetű pályatársaktól. Többek közt abban, mint ezt később írt elméleti munkáiban, tanulmányaiban és esszéiben is kifejti majd, hogy a népdalt a törzsi költészet vonulatában helyezi el. Ezzel a felismeréssel egy olyan archaikus modernség irányába lép előre, amely szinkronban a világlíra hasonló törekvéseivel, az emberi genom mitikus eredetére kérdez rá. A természeti embert fedezi fel, mint bőrünk alatt élő elfeledett testvérünket. Az ő hangját szólaltatja meg, mikor a közlés őseredeti nyugalomával hagyatkozik a képes beszéd hasonlíthatatlan tömörségére. Ez a szemléletes beszédmód egyszerre személyes és személytelen, ahogyan a népdalokban is tapasztaljuk. Ám ez az izgalmasan ősi és ugyanakkor modern hang fokozatosan átadta helyét a lírai én belső világát újrafogalmazó, a sámánköltő eszményét

lebontó, a hétköznapi nyelvhez közelítő versbeszédnek. Ezen a fejlődési íven haladva jut el Tornai József – egyik könyvének címével – a „*többszemélyes énhez*”. Ha eddig a világ mint archetipikus indulatok vegetációja, tárgyiasítható érzelmek lenyomata jelent meg, most a civilizáció bűneit és erényeit hordozó emberi személyiség belső, érzelmi élete válik lírai témává. A lehetséges létezési stratégiák, magatartásformák feltérképezése szükségképp új költői eszközök megjelenésével és aktivizálásával járt együtt.

Az új kötet, *A semmi ellen* már erről a magaslati pontról tekint alá, ahonnan az idő mint folyamat és folytonosság hirtelen feltárja rejtett titkait. Tagadhatatlan, hogy Tornai József ciklusbeosztást mellőző új könyvében az idősíkok épp a fenti logikának megfelelően elmozdulnak, egymást magyarázó és értelmező történetekké, lírai példázatokká, hirtelen kivirágzó metaforákká válnak. Mintha létezne egy olyan mozdulatlan, idő feletti idősík, tükröző felület, amely az egyéniség megszenvedett bölcsessége. Mozdulatlanak tetsző áramlás, amelyben a megtörtént múlt folyamatosan újraírja, újraértelmezi magát, mégpedig a semmi ellen folytatott örökös küzdelemben. Amikor Tornai József a „semmi ellen” ír, akkor az élethez fellebbez, a folyton megújuló reményhez. A kötetben visszatérőleg alkalmazott magyaros versforma, a tagoló vers, amit egy időben sokan ugaroltatni akartak, mivel korszerűtlennek vélték, fontos világképet kifejező vallomássá válik. Egy olyasfajta vezetőkké, amely az évszázadokig lejegyzetlen népdaloktól napjainkig ível, hogy a megmaradást, a folytonosságot képviselje. A kötetnyitó *Az utolsó szó*-ban (ez is milyen találó gesztus, a kezdetbe csomagolni a véget, a végbe a kezdetet) ez így történik: „Mindennap virágozom, / semmim a világon, / csak a nyelvem tükrös / szavaiban látszom. // Nem kérek hajnaltól, / sem újabb napoktól / csak egy pontos igét / az ősi vagyontól.” Az idézet a kötetnyitó Arany-mottó szellemében („Nékem elég az a bölcső, / mely magyarrá ringatott”) a nyelv ősi vagyont, annak szavait mozgósítva értelmezi a költő szerepet. Ebben a felfogásban a költő valósággal átköltözik a szavak birodalmába. Ez a költözés, átszellemülés sokféle

módon, hangfekvésben valósul meg. Személyes módon, a lét és nemlét partján a *Múló dicsőségben*, a hajdani szerelem felidézésével az *Istenkis lány, emlékszel-e?* soraiban, játékos formában, az ismert népdalra történő (*Házasodik a tücsök*) rájátszással (*Visszahúznám hullt időnk*), vagy éppen aggodalommal (*A rémet hallva – Egy régi barátomnak*). E versekben kimondva-kimondatlanul is a semmi borzongása üzen. A nem nyugvó értelem folyamatosan fürkészi a létezés égboltját, a jövő *eseményhorizontját*, magát az elmúlást. A *Meghalni*-ban így: „...nemcsak egy agy murorendszer kábele / szakadnak szét, // de eláraszt a mindenség is, / és elragadja azt, ami mindig / is az övé és ő mindig is a tied / volt”. Az énben a mindenség, a mindenségben az én szüntelen hullámozása maga a „kozmosz kék törvénye”.

Ez a megoldhatatlan léttörvény mint kozmikus paradoxon drámai felhangokat kölcsönöz a mondandónak, amelyben a személyes esemény, utazási emlék, az Amerikából megidézt „szülőföld” (*Jegyenék csillagtitkai alatt*) hirtelen új arcát mutatja, hiszen nemcsak az itt és az ott, hanem a jelen és a múlt, mint az emlékezetben ronthatatlan ifjúság képe bukkan elő: „és ha lehajóztunk a Mississippin, / hirtelen ott burukkoltak a galambjaim: / az ócska nyári konyha tetejéről / szálltak a fejemben le és föl”. Az általánosság eszmei magaslatára emelt mondanivalót („Egy templomban a messze-szökött magyarok / hallgatták hontalan-panaszomat”) ezúttal is a személyes szféra hitelesíti. És az is igaz, hogy nyelvében, gondolkozásmódjában ez az útképeket pergető beszámoló a megidézt külső világot könnyed mozdulattal helyezi el a tudatban. A külvilágot leltározó figyelem ugyanis kint és bent egyszerre történik. Ez az oszcilláló, itt és ott között vibráló látásmód bármennyire is magától értetődőnek tűnik, valójában nem az, hanem egy izgalmasan gazdag lét-érzékelés egyéni lenyomata, olyasfajta komplexitás, mely más versekben is, többek közt a *Virágra szálló lepke* esetében is sokféle, látszólag nehezen összeilleszthető mozzanatból szervesül egységes élménnyé. Az indító sorok – „Nem vagyok semmi más, csak költő, / ha van ilyen állat a földön. / Két lábam rím, a fejem metaforák / véletlen cikázása agyamon át. / Jelkép a mosolyom, néha arcomra ül, / lélegzetemet választom ütemül” – a lírai esszé tudatmozgását követik, hogy aztán egyre közelebb vezessenek magához a költőhöz. Vagyis a vallomás egyre személyesebbé válik: „Öreg testem eléggé csontos

anyag / ahhoz, hogy elbírija szavaimat.” És ezen a ponton az én szavai ismét az általánosítható tanulságok irányába lengenek ki. Így: „Fogammal tépek téveszmét, babonát, / mert mi a költészet, ha nem háborúság / minden ellen, ami embertelen?” Megállapítható tehát, hogy a vers a tudattal feltárható valóságot és az erre adott reflexiót minduntalan összekapcsolja, szétválasztja, összekapcsolja. Ez a tudatmozgás a lírai esszé bizonyos elemeit oltja be a versbe. S természetesen az se véletlen, hogy a világzavar ellenében, amit napjainkban élünk, Tornai ars poetica-igénnyel fogalmazza meg, keríti el a téveszmék zavaros hullámozásától mindazt, amit a költői szó hitelességét jelenti. Mindebben benne van a régi igazságkereső, „erdei ember” nyers őszintesége, a „le-föl vágódó düh, a lázadás” (*Egy olvasómhoz – Alföldy Jenőnek*), mely számos ponton kapcsolódik a nemzetféltő „Muszáj-Herkules” Ady próféciáihoz. Jó példa erre a *Ha Ady Endre a mi Adynk lenne* következő részlete: „Ha Ady Endre, a mi Adynk nyolcvanöt éves volna ma, / lehet, hogy az én koponya-arcú lidércleányemre hasonlítana.” Izgalmas összevetést kínál a további fölvetés: „ha gyöngye lábaival, tüzes eső-agyával eléri a / megtöretett, / kicsi ország zavart vérének ontását és sok boldogtalan / testvérének feje lebecsáklását az idegen Európa karmaiban, / nem tépte volna-e le magáról selyem-mellényét...” A magyar történelem versek egész sorában (*Szól a pap Mohácsul – a nyugati világ hullá-gazdáinak*, *Pannonhalma, A Hortobágy mosolya*) rajzolja elénk a nemzeti önismeret leckéit, azt, amiről a Németh Lászlót idéző mottó így vall: „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt *bennszülötté* ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában.”

A felsorolt lírai eszköztár természetesen nem nélkülözi a korábbi ismert, gondolatpárhuzamokra épülő, az ismétlések és részismétlések ritmusával lélegző, a törzsi líra archetipikus képeit felidéző verstípusokat sem. A jelent átszövő ősi gondolatformák, életérzések hatalmas mintázatként kapcsolódnak egybe. A *Gyíkot fog magának a férfi* című versben így: „Szívem nem dobog elég gyorsan, / megáll egyszerre a szívem / valahol dobog egy Nagy Szív, talán az / asszony, hangját nem hallhatom, / valahol tanácsot tartanak a világfők / nekem eltévelyog a dicsőségem.” Ez az ősi modernség jól megfér bizonyos versekben a tudományos fogalmakkal és kifejezésekkel. A címadó, Dobozi Eszternek ajánlott

A semmi ellen vallomásában ez így történik: „Áve, világűrmagasság, / áve, atommagok nyerítése, / ti húzzátok az Androméda felhő-szekeret / a rádiószugárzás szérűjébe, / irgalmas istenségek helyett / ti a mi elménk taván vitorláztok, / és nem volt kezdetek és nem lesz kifulladások”. A részletgazdag összetettségben mutatja e líra kozmikus irányultságát, himnikus lendületét, amelyben a teremtett világot az ember váltja valóra. Minden rémség ellenére is. Ez a fajta hit az isteni teremtést nem tartja elhibá-

zottnak. A nyolcvanöt éves költő himnuszaiiban (íme a kötet *régiúj* meglepetése) nem mond le a rendről, a szépség eszményéről, hiszen a *Mi itt halljuk meg* szavaival szólva: „...mi most és itt vagyunk / otthon, velünk itt egyesülnek / madarak, tigrisek, mamutfenyők, zsályák, / sivatag-erőszakból kiszabadult / homokviharok szimfóniáján át / mi itt halljuk meg / mennydörgés-istenünket.”

Baán Tibor

Változó optikával: Szirtes Gábor:
Közelítések Ötnegyed.
és távolodások Tanulmányok, esszék,
Pécs, 2012.

Szirtes Gábor új tanulmánykötete a könyvkiadói gyakorlattal szorosan összetapadva született. Esszéi kommentálják a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány által gondozott kiadványokat, néha az előszó vagy a kísérő tanulmány funkcióját töltik be, máskor a mű tapintatos népszerűsítését segítik, egyaránt hasznos szolgálatként a könyvnek, a szerzőnek és az olvasónak.

Lovász Pálról korábban monográfiát írt. A kéziratot hagyaték fölfedezésének öröme némely kritikus szerint túlzásokra ragadtatta Lovász költői hagyatékának értékelésében. Ezt az érthető lelkesedést most visszafogja. S így meggyőzőbben domborodnak ki az áldozatos irodalompartoló érdemei, kortárs tehetségek támogatása (Weöres Sándor, Endre Károly), a Janus Pannonius Társaság alapításában való hathatós részvétel, fiatalabb irodalmárok útnak indítása (Alföldy Jenő, Galambosi László, Krecsmár László, Pék Pál és mások). Útmutatásai „a humánus mércéjét adják tanítványainak, egyszerre tisztelik benne az apai barátot és a humanista mestert”, ahogy az ’egykönyves’ Takács László költő leveléből idézi Szirtes Gábor. Újra fölfigyelhetünk, hogy Lovász szerénysége, a géniusz előtti alázata mennyire meghatotta Weöres Sándort: verseket ajánlott neki és alapvetően fontos levelekben fejtette ki világfölfogása és költészettana alapelveit.

Sokat tesz Szirtes a pécsi irodalom egyik gögösen külön alakjának, Rajnai Lászlónak újrafelfedezéséért, a sokáig lappangó életmű értékének bizonyításáért. Most a *Fekete könyv* előszavát közli újra.

Villogó agyú, hallatlanul tehetséges ember volt Rajnai, de eltökélt bezárkózó ellenzéki megakadályozta, hogy nyilvánosságra hozza gondolatait. A Rákosi- és a Kádár-korszak elleni haragjában igaza volt, de hallgatása nem csattanhatott elég hangosan, nem kelthetett elég figyelmet. Látjuk egy árulkodó fényképét Galsai Pongrác és Várkonyi Nándor társaságában (47.) – szemüveg mögé bújtatott lehunyt tekintetét vele egyenrangú kortársak figyelik nyitott szemmel. Szirtes amellett érvel, hogy „az erkölcsi dacosság belül égő lámpása” (47.) értékteremtő erő az életműben, de több várakozást kelt, amikor kiadatlan fordításokra és a „ritka gazdagságú” levelezés várható meglepetéseire utal. (Temérdek Rajnai-levél került legutóbb a Petőfi Irodalmi Múzeumba Rába György hagyatékának átadásakor.)

Majdnem minden közlemény dunántúli-irodalmi tárgyú, de más műzsák iránti érdeklődés is megnyilvánul bennük. Czigány György *Álmod, gyöngye leánykát* című kötetét ismertette például találóan írja le Borsos Miklós rajzait és Czigány életszerető érzékiségét, vonzódását a természethez. A Hit költőjének ismerjük, de „a Szeretet, a Szépség és a Szerelem” is segíti a derűsen emelkedett létforma megteremtésében.

Hűséges szeretettel tér vissza egykori munkatársai, Takáts Gyula, Pákolitz István, Tüskés Tibor emlékéhez. Válasszuk ezúttal a két utóbbiról megemlékező esszéit. Lehet, hogy „túlértékeli”

